

De contramine van Kalma (3)

Het profijt van de middenklasse

PAUL DE BEER

Wie zijn oor in ons land te luisteren legt, kan gemakkelijk de indruk krijgen dat het slecht is gesteld met de verhouding tussen de middenklasse en de verzorgingsstaat. Alom wordt geklaagd over de kwaliteit van de publieke dienstverlening: over het dalende niveau van het onderwijs, over de lange wachtlijsten in de gezondheidszorg, over 'pyjamadagen' in verzorgings- en verpleegtehuizen.

Bovendien lijkt de verzorgingsstaat steeds minder zekerheid te bieden: de houdbaarheid van de AOW staat onder druk, de maximale duur van de werkloosheidsuitkering (ww) is aanzienlijk verkort, de deur naar de nieuwe arbeidsongeschiktheidsverzekering (WIA) staat nog slechts op een kier. Tegelijkertijd gaat de middenklasse gebukt onder hoge belastingen en sociale premies.

Kortom, voor veel middenklassers lijkt de verhouding tussen de kosten en de baten van de verzorgingsstaat uit balans te zijn geraakt.

26 Herstel van deze balans is van groot belang, niet alleen voor de middenklasse, maar ook voor de verzorgingsstaat. Als de middenklasse haar vertrouwen in de verzorgingsstaat verliest, ziet

Over de auteur Paul de Beer is bijzonder hoogleraar Arbeidsverhoudingen aan de Universiteit van Amsterdam en redacteur van S&D. Van 1982 tot 1993 was hij wetenschappelijk medewerker van de Wiardi Beckman Stichting.

Noot zie pagina 33

het er slecht uit. De middenklasse heeft immers de electorale macht om de verzorgingsstaat te maken óf te breken.

KOSTEN EN BATEN

Om de relatie van de middenklasse tot de verzorgingsstaat te analyseren, ga ik uit van een eenvoudige driedeling van de samenleving in een onderklasse, een bovenklasse en een middenklasse. Vanzelfsprekend doet deze driedeling geen recht aan de complexiteit van de werkelijkheid, maar ze helpt wel om de kwesties die hier aan de orde zijn, scherp in het vizier te krijgen.

De onderklasse bestaat uit mensen die gedurende hun leven vooral een beroep doen op de voorzieningen van de verzorgingsstaat en er maar weinig aan (kunnen) bijdragen. Denk aan jonggehandicapten en kansarme laagopgeleiden. Zij vormen de bevolkingsgroep die het meest profiteert van de verzorgingsstaat en we mogen aannemen dat zij de voorzieningen van de verzorgingsstaat in hoge mate steunen.

Aan het andere einde van het spectrum bevindt zich de bovenklasse. Deze bestaat uit mensen die zo succesvol zijn dat ze nooit een beroep op de verzorgingsstaat hoeven te doen, maar er wel hun hele leven aan meebetalen. Het gaat om mensen die bij ontslag zo'n royale gouden handdruk krijgen dat ze niet eens op het idee komen een ww-uitkering aan te vragen, om mensen die hun kinderen naar een privéschool sturen, om

mensen die zich niet op de wachtlijst voor een behandeling in een Nederlands ziekenhuis laten zetten, maar naar een particuliere kliniek in het buitenland vliegen. Van deze bovenklasse hoeven we niet veel steun voor de verzorgingsstaat te verwachten, al zal een enkeling er wellicht uit overtuiging aan bijdragen.

Tussen de onderklasse en de bovenklasse bevindt zich de middenklasse. Die bestaat uit mensen die gedurende hun leven met enige regelmaat een beroep doen op de verzorgingsstaat, maar er ook veel aan bijdragen. Het zijn mensen die graag gebruik maken van het gesubsidieerde onderwijs, van de Nederlandse gezondheidszorg, van ouderenzorg en — als ze pech hebben — van een arbeidsongeschiktheids- of werkloosheidsuitkering. Diezelfde mensen dragen jarenlang een fors deel van hun inkomen af aan belasting en sociale premies. Het is deze middenklasse, die zeker meer dan de helft van de bevolking uitmaakt, in wier handen het lot van de verzorgingsstaat ligt.

In het vervolg van mijn betoog ga ik ervan uit dat de steun van de middenklasse voor de verzorgingsstaat primair wordt bepaald door haar afweging van de kosten ervan, in de vorm van belastingen, sociale premies en eigen bijdragen, en de baten, in de vorm van publieke diensten en inkomenszekerheid. Ik beschouw de verzorgingsstaat voor de middenklasse dus als een kwestie van verlicht eigenbelang. Dit is een in de literatuur veel gehuldigde opvatting. Verlicht eigenbelang staat centraal in Abram de Swaans verklaring voor het ontstaan van de moderne verzorgingsstaat in *Zorg en de staat* (1989). Paul Kalma en Marnix Krop betoogden in hun artikel *Zonder het 'midden' gaat het niet* uit 1991: 'Zonder een tastbaar belang in verzorgingsstaatarrangementen en in publieke voorzieningen zullen maatschappelijke middengroepen (...) hun steun aan de verzorgingsstaat onthouden. Solidariteit is niet alleen een moreel beginsel, maar ook een uiting van eigenbelang.' (Kalma en Krop 1991: 97).

Vermoedelijk is de opvatting dat de middenklasse de verzorgingsstaat alleen zal (blijven) steunen als kosten en baten min of meer in

evenwicht zijn, te pessimistisch. De laatste jaren heeft onderzoek veel aanwijzingen opgeleverd dat mensen onder bepaalde condities ook bereid zijn tot solidariteit met anderen zonder het vooruitzicht dat zij daar uiteindelijk voor worden 'terugbetaald' (zie bijv. Gintis et al. 2005, De Beer 2005, en de bijdrage van Paul Tang aan deze s&d). Door hierna niettemin uit te gaan van de veronderstelling dat de middenklasse haar steun laat afhangen van de verhouding tussen kosten en baten, voorkom ik dat ik het mezelf te gemakkelijk maak. Bovendien kent ook een beroep op de welwillendheid of zelfs het altruïsme van de middenklasse zijn grenzen als de verhouding tussen kosten en baten al te scheef wordt.

DRIE BEDREIGINGEN VOOR HET DRAAGVLAK

Vooralsnog zijn er niet veel concrete aanwijzingen voor een afnemende steun van de middenklasse voor de verzorgingsstaat. De periodieke enquêtes van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) wijzen steeds weer uit dat een stabiele meerderheid van de bevolking aan de overheid een belangrijke sociale taak toekent en van mening is dat de sociale uitkeringen eerder te laag dan te hoog zijn (Becker 2005). Andere onderzoeken, zoals *21minuten.nl* en de toekomstscenario's van het RIVM (2004), wijzen uit dat de meeste Nederlanders de voorkeur geven aan een solidaire samenleving met beperkte inkomensverschillen boven een concurrentiemaatschappij en grotere ongelijkheid, zelfs als die voor de gemiddelde burger meer welvaart oplevert.

Er tekenen zich echter ten minste drie ontwikkelingen af die de balans tussen kosten en baten voor de middenklasse zouden kunnen verstoren en die daarmee de steun voor de verzorgingsstaat onder druk kunnen zetten.

In de eerste plaats lijken de baten van de verzorgingsstaat steeds eenzijdiger bij een specifieke groep neer te slaan. De Raad voor de Volksgezondheid en Zorg becijfert dat 70% van de kosten van curatieve zorg wordt gemaakt voor slechts 10% van de verzekerden (Jeurissen 2005). De overige 90% van de bevolking, die slechts

30% van de kosten veroorzaakt, zou er daarom steeds minder (eigen-)belang bij hebben. Ook voorzien veel onderzoekers dat de werkloosheid en dus ook de baten van werkloosheids- en bijstandsuitkeringen zich steeds sterker concentreren bij de laagopgeleiden (zie bijv. Jacobs 2004) — een categorie die bovendien in toenemende mate samenvalt met de groep niet-westerse allochtonen — waardoor middelbaar en hoger opgeleiden steeds minder (eigen-)belang bij die voorzieningen hebben.

Nederlanders prefereren een solidaire samenleving met beperkte inkomensverschillen boven een concurrentiemaat- schappij en grotere ongelijkheid, zelfs als die voor de gemiddelde burger meer welvaart oplevert

In de tweede plaats zou het beroep dat mensen doen op sociale voorzieningen steeds minder door het lot worden bepaald en steeds meer door hun eigen gedrag en keuzes. Ook hier is de gezondheidszorg een goed voorbeeld. Als ziekte steeds sterker samenhangt met een ongezonde leefstijl — roken, drinken, te vet eten, te weinig bewegen — waarom zouden degenen die wel gezond leven daar dan nog aan meebetalen (vgl. Jeurissen 2005: 41 e.v.)? Bij werkloosheid doet zich iets soortgelijks voor. Als het risico op (langdurige) werkloosheid het grootst is voor personen die onvoldoende scholing en training hebben gevolgd, in plaats van voor mensen die het slachtoffer worden van een bedrijfssanering of een economische recessie, waarom zouden degenen die hun *employability* wel op peil houden, dan voor de kosten moeten opdraaien?

In de derde plaats zou de individualiserings-trend gepaard gaan met een toename van calcu-

lerend gedrag. Sommigen passen hun gedrag aan met het specifieke doel om een uitkering of voorziening te claimen (bijv. alleen gaan wonen om recht te krijgen op een bijstandsuitkering). Anderen trachten hun bijdragen aan voorzieningen te ontlopen. Zij huren een zwarte werk(st)er in, verzwijgen neveninkomsten voor de belasting of gaan werken als zzp'er (zelfstandige zonder personeel) zodat zij geen sociale premies hoeven af te dragen. Weinig is zo ondermijnd voor de bereidheid aan voorzieningen mee te betalen als de wetenschap dat anderen er ten onrechte een beroep op doen of er niet aan meebetalen.

De overeenkomst tussen elk van deze drie ontwikkelingen is dat er een steeds duidelijker scheiding komt tussen degenen die overwegend profiteren van de verzorgingsstaat en degenen die er vooral aan bijdragen. Anders gezegd, een deel van de middenklasse zou in het kamp van de bovenklasse komen en een ander deel zou zich bij de onderklasse aansluiten. Zelfs als degenen die voornamelijk profiteren van de verzorgingsstaat een meerderheid vormen, is het zeer de vraag of zij de anderen die voor het overgrote deel van de kosten opdraaien, ertoe kunnen bewegen dat te blijven doen. Die zouden hun heil dan wel eens elders kunnen gaan zoeken. Een scherpe scheiding tussen profiteurs en betalers lijkt funest voor de houdbaarheid van de verzorgingsstaat op langere termijn.

Overigens is enige scepsis over het realiteitsgehalte van de drie geschetste ontwikkelingen wel op zijn plaats. Feitelijk zijn er geen betrouwbare gegevens over een langere periode die erop duiden dat het profijt van de verzorgingsstaat bij een steeds eenzijdiger groep terecht komt. Het meest recente SCP-onderzoek naar de (personele) verdeling van de overheidsuitgaven laat zien dat het profijt dat de lagere inkomensgroepen trekken van de overheid in de jaren negentig wel groter is geworden, maar in de meest recent periode (1999-2003) weer wat is verminderd (Kuhry en Pommer 2006: 116). In ieder geval profiteert de rijkste helft van de bevolking (in euro's uitgedrukt) nog altijd aanzienlijk meer

van de publieke voorzieningen dan de armste helft. Er zijn evenmin veel aanwijzingen dat werkloosheid of uitkeringsafhankelijkheid zich steeds meer bij laagopgeleiden concentreren (De Beer 2006). Ook zijn er weinig cijfers die erop duiden dat het oneigenlijke gebruik en misbruik van publieke voorzieningen toenemen.

Hier kan men echter weer tegen inbrengen dat de feitelijke ontwikkeling er minder toe doet dan de perceptie. Als eenmaal het beeld ontstaat dat de kosten en baten erg scheef verdeeld zijn, dat mensen hun risico's in hoge mate zelf beïnvloeden en dat er veel oneigenlijk gebruik en misbruik bestaat, dan volstaat dat om de steun voor de verzorgingsstaat aan te tasten. Hier geldt het bekende Thomas-theorema: als mensen situaties als reëel ervaren, dan zijn deze reëel in hun consequenties.

Als we ervan uitgaan dat het draagvlak voor de verzorgingsstaat onder de middenklasse afhankelijk is van de balans tussen kosten en baten, en als we veronderstellen dat deze balans in toenemende mate uit evenwicht raakt, hoe zouden we dan kunnen bevorderen dat dit draagvlak toch in stand blijft? In principe zijn er drie mogelijkheden om de balans tussen kosten en baten te herstellen: verlaging van de kosten voor de middenklasse, verhoging van de baten en versterking van de band tussen kosten en baten voor individuele burgers.

LAGERE KOSTEN

De aantrekkelijkste manier om de kosten van de verzorgingsstaat voor de middenklasse te verlagen is door de efficiëntie ervan te vergroten. Niet toevallig is deze 'oplossing' populair bij politieke partijen. Dat bleek wel uit de laatste verkiezingsprogramma's en ook het nieuwe kabinet meent 1,85 miljard euro op de bureaucratie te kunnen bezuinigen. Met dat geld moet een kwart van de extra uitgaven worden gefinancierd. Door de bureaucratie terug te dringen kun je de kosten verlagen zonder dat de kwaliteit eronder lijdt. Dit blijkt echter op papier heel wat eenvoudiger te zijn dan in de praktijk. Hoe vaak hebben

voorgaande regeringen al niet zogenaamde efficiencykortingen bij de overheid toegepast? Dit heeft niet kunnen voorkomen dat klachten over de overheidsbureaucratie telkens weer aanzwellen. Er lijkt sprake te zijn van een automatisme dat telkens weer nieuwe bureaucratie en overhead creëert. Misschien heeft het er iets mee te maken dat in overheidsorganisaties en publieke instellingen de 'bureaucraten' (d.w.z. managers, beleidsmedewerkers, etc.) een hogere

Weinig is zo ondermijnend voor de bereidheid aan voorzieningen mee te betalen als de wetenschap dat anderen er ten onrechte een beroep op doen of er niet aan meebetalen

status, een hoger loon en vooral meer macht hebben dan de uitvoerende medewerkers. Zolang dat zo blijft, zal na iedere efficiencykorting de bureaucratie vanzelf weer opbloeien.

Een tweede manier om de kosten te verlagen is de verzorgingsstaat goedkoper te maken door hem te versmallen. Richt de publieke voorzieningen op diegenen die ze het hardst nodig hebben en laat de rest over aan het particulier initiatief. Feitelijk komt deze aanpak erop neer dat er een zo scherp mogelijke scheidslijn wordt getrokken tussen degenen die aan de verzorgingsstaat bijdragen en degenen die ervan profiteren, zodat er niet onnodig geld wordt rondgepompt. Volgens sommige schattingen komt wel 70% of meer van de uitgaven van de verzorgingsstaat terecht bij dezelfde mensen die ze betaald hebben. Een doorsnee 'middenklasser' betaalt in feite zijn eigen AOW, het onderwijs van zijn kinderen en een flink deel van zijn zorgkosten. Streep je dat allemaal tegen elkaar weg, dan kan de omvang van de verzorgingsstaat tot een derde of minder worden teruggebracht en kunnen dus ook de belastingen en premies sterk worden ver-

laagd. Behalve de bijdrage wordt dan natuurlijk ook het profijt dat de middenklasse van de verzorgingsstaat trekt, veel kleiner. Terwijl de bijdrage van de middenklasse nu een combinatie is van eigenbelang en altruïsme, gaat het dan nog louter om altruïsme (afgezien van het verlichte eigenbelang om de onderklasse rustig te houden). Dit doet het ergste vrezers voor de steun van de middenklassers voor de verzorgingsstaat. De ervaringen in landen waarin de verzorgings-

Als eenmaal het beeld ontstaat dat de kosten en baten erg scheef verdeeld zijn, dat mensen hun risico's in hoge mate zelf beïnvloeden en dat er veel oneigenlijk gebruik en misbruik bestaat, dan volstaat dat om de steun voor de verzorgingsstaat aan te tasten

staat sterk op de onderklasse is gericht, zoals de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk, beloven in ieder geval weinig goeds: deze bieden ook de onderklasse minder bescherming dan bredere verzorgingsstaten.

De keerzijde van een smallere verzorgingsstaat is dat de middenklassers de publieke voorzieningen waarvan zij nu profijt trekken, zelf zullen moeten aanschaffen. Als zij de huidige voorzieningen wensen te behouden en als de markt deze tegen dezelfde prijs aanbiedt als de overheid (die in de bekostiging voorziet via de belastingen), worden zij er natuurlijk niet wijzer van. Het voordeel van privatisering van publieke voorzieningen moet dan ook gelegen zijn in het feit dat ze de keuzevrijheid vergroot en/of dat ze in een lagere prijs resulteert.

Voor marktadepaten en verzorgingsstaathouders zijn deze effecten vanzelfsprekend. Maar

de praktijk lijkt anders uit te wijzen. Zoals de laatste tijd meer dan eens is opgemerkt, lijkt de burger een beetje keuzemoe te worden. Terwijl ruim een jaar geleden nog een op de vier burgers van ziektekostenverzekeraar ruilde, was dat dit jaar nog maar een op de twintig. Onderzoek van het SCP naar keuzemogelijkheden in de sociale zekerheid leverde ook weinig aanwijzingen op voor een grote behoefte aan meer keuzes (Hoff en Vrooman 2002).

Als een verstikkende bureaucratie de efficiëntie van overheidsvoorzieningen smooft, zou je toch in ieder geval mogen verwachten dat commerciële aanbieders goedkoper zijn. De (prijs-)concurrentie die daarvoor nodig is, komt echter alleen van de grond als de markt voldoende doorzichtig is en als de burger-consumment bereid en in staat is een rationele afweging te maken tussen kosten en baten. Hier doemt een paradox op. Als een markt goed functioneert zullen prijsverschillen kwaliteitsverschillen weerspiegelen. Het is voor een consument die veel waarde hecht aan kwaliteit, dan heel rationeel om niet de goedkoopste aanbieder te kiezen. Maar als de informatie over de kwaliteit onvoldoende transparant is, zoals maar al te vaak het geval is, en de consument de prijs als kwaliteitsindicator beschouwt, vermindert dit juist de prijsconcurrentie. Het is dan allerminst zeker dat de markt een betere prijs-kwaliteitsverhouding biedt dan de overheid.

Daar komt nog bij dat commerciële aanbieders veel hogere marketing- en administratiekosten hebben en bovendien winst moeten maken. Een duidelijke illustratie hiervan bieden de pensioenen. De publieke AOW is een toonbeeld van efficiëntie met niet meer dan 0,24% uitvoeringskosten. De semi-publieke collectieve pensioenen zijn al een stuk minder efficiënt met ruim 2% uitvoeringskosten, terwijl bij de vrijwillige aanvullende pensioenproducten die particuliere verzekeraars aanbieden ongeveer een kwart (23%) van de premies en uitkeringen opgaat aan uitvoeringskosten. Dat is honderd maal zo veel als bij de AOW (Salverda 2006: 134-135)! De recente ophef over de hoge kosten van

beleggingshypotheke vormt een aanwijzing dat het hier een algemeen verschijnsel bij commerciële financiële producten betreft.

HOGERE BATEN

De perspectieven voor een beduidende verlaging van de kosten van (publieke) voorzieningen voor de middenklasse zijn dus niet erg gunstig. Waarom dan niet de tegenovergestelde weg gevolgd door de middenklassers méér of betere voorzieningen te bieden? Het kan hierbij zowel gaan om verhoging van de kwaliteit van bestaande voorzieningen (beter onderwijs, kortere wachtlijsten in de zorg) als om uitbreiding van bestaande of invoering van nieuwe voorzieningen. Denk aan voorzieningen die de combinatie van arbeid en zorg ondersteunen, zoals kinderopvang, de witte werkster en boodschappendiensten.

De consequentie hiervan is natuurlijk wel dat er meer belasting moet worden geheven. Niet iedereen zal echter van die (extra) voorzieningen gebruik maken. Zo komen de baten van meer of betere kinderopvang — in ieder geval in eerste instantie — alleen terecht bij ouders met kleine kinderen. Voor hen draagt dit bij aan een betere balans tussen kosten en baten. Maar voor middenklassers wier kinderen de crèche al zijn ontgroeid en voor hen die geen kinderen (willen) hebben, betekent het simpelweg een lastenverzwaring. Het zal niet eenvoudig zijn om die groepen ervan te overtuigen dat zij er uiteindelijk toch profijt van trekken, bijvoorbeeld doordat de belastinginkomsten uit de arbeid van vrouwen die extra gaan werken de meerkosten van de kinderopvang ruim overtreffen. Bereke-

Het is verstandig om alle middenklassers het gevoel te geven dat zij baat hebben bij de voorzieningen van de verzorgingsstaat, zelfs als dat hogere belastingen betekent

ningen van het Centraal Planbureau wijzen er overigens allerm minst op dat dat laatste het geval zou zijn (CPB 2007). Voor uitbreiding van andere voorzieningen geldt in beginsel hetzelfde. Terwijl de kosten en baten voor de ene groep meer in evenwicht komen, wordt de balans voor een andere, meestal grotere groep verder verstoord.

De enige verbredingsstrategie die zou kunnen werken komt neer op de gehele middenklasse meer of betere voorzieningen bieden. Dan zou voor alle middenklassers de balans tussen kosten en baten gunstiger worden, doordat een groter deel van de totale baten bij hen neerslaat. Dit vergt echter een zeer uitgebalanceerd pakket aan extra voorzieningen. En dan nog zal het niet meevallen om de weerstand tegen de belastingverhoging die hiervoor nodig is te overwinnen. Niettemin zou deze strategie op langere termijn wel eens de aangewezen weg kunnen zijn. Onder meer vanwege de vergrijzing lijkt het onvermijdelijk dat we meer publieke middelen aan de verzorgingsstaat gaan spenderen. In plaats van die uitgavenstijging zo beperkt mogelijk te houden, is het verstandiger om iedere middenklasser het gevoel te geven dat hij/zij baat heeft bij de voorzieningen van de verzorgingsstaat, zelfs als dat hogere belastingen betekent.

HET PROFIJTBEGINSEL

Er is echter nog een derde strategie, die politiek gezien betere papieren heeft. Die houdt in dat er op individueel niveau een duidelijkere relatie wordt gelegd tussen het profijt dat men van publieke voorzieningen trekt en de bijdrage die men eraan levert. Het profijtbeginsel heette dit vroeger. De term is in onbruik geraakt, maar er zijn goede argumenten om het beginsel in ere te herstellen. Als voor individuele burgers de band tussen kosten en baten nauwer wordt, hebben zij immers minder reden om hun steun aan de verzorgingsstaat te onthouden.

Het profijtbeginsel kan op verschillende manieren worden vormgegeven. Allereerst is het een voor de hand liggend principe in die gevallen waarin burgers zelf bepalen of zij gebruik maken

van collectieve voorzieningen en zij er bovendien een substantieel eigen belang bij hebben. Naarmate bij een voorziening de individuele baten groter zijn dan de maatschappelijke baten, kan er redelijkerwijs een hogere eigen bijdrage worden gevraagd. Dit geldt bijvoorbeeld voor hoger onderwijs, kinderopvang, openbaar vervoer en cultuur. Het is natuurlijk geen toeval dat hiervoor nu ook al eigen bijdragen worden gevraagd, maar die zouden best wat hoger mogen.

Het profijtbeginsel moet in ere worden hersteld. Als voor individuele burgers de band tussen kosten en baten nauwer wordt, hebben zij minder reden om hun steun aan de verzorgingsstaat te onthouden

In het verlengde hiervan ligt de mogelijkheid om voorzieningen van een hogere kwaliteit te bieden aan wie bereid is er meer voor te betalen. Dit principe kennen we al bij het openbaar vervoer (1^e klas) en bij cultuur (1^e rang), maar het verdient ook serieuze overweging in het (hoger) onderwijs en in de gezondheids- en ouderenzorg. In sociaal-democratische kring is dit over het algemeen geen populaire gedachte. Maar ik zie niet goed wat erop tegen is, mits het principe niet ten koste gaat van de basiskwaliteit, waarvan iedereen verzekerd blijft. Waarom hebben we er geen bezwaar tegen als rijke mensen drie maal per jaar met vakantie gaan en een tweede huisje hebben, maar wel als zij een deel van hun inkomen aan luxere zorg willen besteden?

Een zekere differentiatie in de kwaliteit en prijs van publieke voorzieningen heeft het belangrijkste voordeel dat welgestelden minder reden hebben om uit het publieke systeem te stappen. Zolang hun eigen bijdrage lager is dan

hetgeen zij op de private markt zouden moeten betalen, hebben zij er belang bij om in het publieke stelsel te blijven. Beter een zekere differentiatie in kwaliteit binnen het publieke bestel, dan een scherpe tweedeling tussen povere publieke voorzieningen voor de meerderheid en luxe private voorzieningen voor de *happy few*.

Maar: verminderen hogere eigen bijdragen niet de toegankelijkheid voor lagere inkomensgroepen? Oftewel: gaat meer profijt voor de middenklasse niet ten koste van minder profijt voor de onderklasse? Dat is een bekend en op zichzelf terecht bezwaar. Het zou echter geen reden moeten zijn om af te zien van verhoging van de eigen bijdragen. Wel is inkomenscompensatie voor de lagere inkomensgroepen geboden. Daarbij valt zowel te denken aan inkomensafhankelijke bijdragen als aan een verhoging van het vrij besteedbare inkomen. De financiële ruimte daarvoor kan deels worden gehaald uit de opbrengst van de eigen bijdragen.

Zou het profijtbeginsel ook moeten worden toegepast als het gebruik van een voorziening niet op vrije wil berust, maar wel (mede) het gevolg is van eerder gemaakte keuzes? Te denken valt aan ziekten die samenhangen met een ongezonde leefstijl en werkloosheid die het gevolg is van onvoldoende investeringen in de eigen *employability* of van voortijdig schoolverlaten. Het voordeel van een dergelijke differentiatie in eigen bijdragen is, dat wie verstandige keuzes maakt minder hoeft te betalen voor anderen die de verkeerde keuzes maken, hetgeen de prikkel voor gewenst gedrag vergroot.¹

Hier passen echter twee kanttekeningen bij. Ten eerste zal die prikkel weinig effect hebben als men deze pas lange tijd ná het onverstandige gedrag aan den lijve ervaart. Het is bijvoorbeeld zeer de vraag of een hoger eigen risico voor mensen met een ongezonde leefstijl tot gezonder gedrag zal leiden. Dit bezwaar kan men evenwel ondervangen door niet eigen bijdragen, maar de verschuldigde belastingen of premies te koppelen aan het gedrag.

Ten tweede berust onverstandig gedrag vaak niet op een bewuste keuze, maar op een gebrek

aan kennis of kunde. Zowel gedragsgerelateerde ziektes als (langdurige) werkloosheid zijn geconcentreerd bij laagopgeleiden en in lagere sociale milieus. Als bijvoorbeeld zwaarlijvigheid een reden is voor een hogere ziektekostenpremie, verschuiven de lasten niet alleen van slanke naar dikke mensen, maar ook van de middenklasse naar de onderklasse. Dat begint wel erg veel te lijken op *blaming the victim*.

Beter een zekere differentiatie in kwaliteit binnen het publieke bestel, dan een scherpe tweedeling tussen povere publieke voorzieningen voor de meerderheid en luxe private voorzieningen voor de 'happy few'

Een derde manier om de band tussen kosten en baten nauwer aan te halen is het bestrijden van oneigenlijk gebruik, misbruik en fraude. Dat is echter gemakkelijker gezegd dan gedaan. Bovendien dient men ervoor te waken dat degenen die minder goed hun weg in het bureaucra-

tische doolhof van de verzorgingsstaat weten te vinden niet te snel hun aanspraken verspelen als zij bijvoorbeeld fouten maken bij het invullen van formulieren. Bestrijding van misbruik kan anders gemakkelijk leiden tot een toename van onbedoeld niet-gebruik.

CONCLUSIE

Zelfs als men ervan uitgaat dat de balans tussen kosten en baten het draagvlak voor de verzorgingsstaat onder de middenklasse bepaalt en dat deze balans steeds meer dreigt te worden verstoord — zoals ik in deze bijdrage heb gedaan — maakt dit een 'versmalling' van de verzorgingsstaat nog niet onvermijdelijk. Integendeel, publieke voorzieningen toespitsen op de meest behoeftigen, zou het eigenbelang van de middenklasse bij de verzorgingsstaat alleen maar verder aantasten. Verbreding van de verzorgingsstaat, opdat de middenklasse juist meer gaat profiteren van publieke voorzieningen, is alleen haalbaar als de *gehele* middenklasse profiteert én als men de weerzin tegen belastingverhoging weet te overwinnen. Daarom biedt een meer directe koppeling tussen de baten en de lasten van de verzorgingsstaat, door een ruimere toepassing van het profijtbeginsel, de beste perspectieven om het draagvlak voor de verzorgingsstaat te behouden.

Noot

- 1 De afspraak in het regeerakkoord om mensen die vóór hun 65^e stoppen met werken na hun pensioen te laten meebetalen

aan de AOW lijkt hiervan ook een voorbeeld. Echter, het beroep dat men op de AOW doet hangt niet af van de leeftijd waarop men uittreedt, aangezien iedereen vanaf 65-jarige

leeftijd AOW ontvangt. Dit voornemen kan dan ook niet worden beschouwd als een toepassing van het profijtbeginsel.

33

Literatuur

21minuten.nl (2006), *21minuten.nl editie 2006* (www.21minuten.nl).
Becker, Jos (2005), *De steun voor de verzorgingsstaat in de publieke opinie, 1970-2002. Een analyse van*

trends in meningen, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
Beer, Paul de (2005), 'Hoe solidair is de Nederlander nog?', in: Eelke de Jong en Martin Buijsen (red.), *Solidariteit onder druk? Over de grens tussen individuele en*

collectieve verantwoordelijkheid, Nijmegen: Thijmgenootschap/Valkhof Pers, 2005: 54-79.
Beer, Paul de (2006), 'Perspectieven voor de laagopgeleiden', in: *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken* 22 (3): 218-233.

De contramine van Kalma Paul de Beer *Het profijt van de middenklasse*

- CPB (2007), *Een analyse van maatregelen gericht op de arbeidsparticipatie van vrouwen*, Den Haag: Centraal Planbureau.
- Gintis, Herbert, Samuel Bowles, Robert Boyd en Ernst Fehr (eds.) (2005), *Moral Sentiments and Material Interests*, Cambridge (Mass.)/London: MIT Press.
- Hoff, Stelle en Cok Vrooman (2002), *Zelfbepaalde zekerheden*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Jacobs, Bas (2004), 'The lost race between schooling and technology', in: *The Economist* 152, 1: 47-78.
- Jeurissen, P.P.T. (2005), *Houdbare solidariteit in de gezondheidszorg*, Zoetermeer: Raad voor de Volksgezondheid en Zorg.
- Kalma, Paul, en Marnix Krop (1991) 'Zonder het "midden" gaat het niet. Vernieuwing van de verzorgingsstaat en politieke strategie', in: Marnix Krop, Martin Ros, Saskia Stuiveling en Bart Tromp (red.), *Het twaalfde jaarboek voor het democratisch socialisme*, Amsterdam: De Arbeiderspers/Wiardi Beckman Stichting.
- Kuhry, Bob, en Evert Pommer, m.m.v. Jedid-Jah Jonker en John Stevens (2006), *Publieke productie & persoonlijk profijt*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- RIVM (2004), *Kwaliteit en toekomst. Verkenning van duurzaamheid*. Den Haag: RIVM /Sdu Uitgevers.
- Salverda, Wiemer (2006), 'Vergrijzing in Nederland: argumenten voor een betere balans in het debat', in: *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken* 22 (2): 126-139.
- Swaan, Abram de (1989), *Zorg en de staat*, Amsterdam: Bert Bakker.